

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος Τέταρτος

Συνδρομή ἰτησία: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 10, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20.—Αἱ συνδρομαὶ ἀρχοῦνται ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου ἑκάστου ἔτους καὶ εἶναι ἰτησία.—Γραφεῖον τῆς Διευθύνσεως: Ὅδου Σταδίου, 6.

18 Σεπτεμβρίου 1877

ΔΗΜΩΔΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Συνίξις καὶ εἶδος· εἰς σελ. 577.

Γ΄

Ἄλλὰ παρὰ τὴν ἐπιστήμην ὑπάρχει καὶ ἡ τέχνη, παρὰ τὸ ἀληθές ὑπάρχει καὶ τὸ καλόν, τὸ ὅποιον εἶναι ἐπίσης ἀντικείμενον τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας καὶ προϊόν αὐτῆς σπουδαιότατον, ὥστε ἄνευ τῆς θεωρίας τοῦ καλοῦ ἢ εἰκῶν τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι πλήρης. Τί εἶναι τὸ καλόν καὶ πῶς διακρίνεται, ποία ἄλλη δύναμις τῆς ψυχῆς ἔχει αὐτὸ ὡς ἴδιον ἀντικείμενον, περὶ τούτων θέλομεν τώρα διαλάβει, συμπληροῦντες τὴν περὶ ψυχῆς μικρὰν ταύτην πραγματείαν.

Ἡ δύναμις δι' ἧς ποιεῖται τὸ καλὸν εἶναι ἡ φαντασία, σπανία καὶ ἐκτακτοῦς δύναμις, ἣτις εἶναι πολὺτιμον πλεονέκτημα ὀλίγων δαιμονίων πνευμάτων. Καὶ τὴν δύναμιν ταύτην οὐχ ἤττον ἄλλων ἐκλαμβάνουσιν οἱ ὕλισται ὡς δύναμιν τῆς ὕλης, ὡς ἐξαψὶν τοῦ νευρικοῦ συστήματος, ὡς νόσον τοῦ ἐγκεφάλου, ἀλλ' οὐδὲ περὶ αὐτῆς ἐμόρφωσιν εἰσέτι σαφῆ τινα διδασκαλίαν· δὲν ἀπέδειξαν εἰσέτι ποῖαί τινες ἀλλοιώσεις τῆς νευρικῆς ὕλης παράγουσι πάντοτε καὶ πνυταχοῦ τὰ φαινόμενα τῆς φαντασίας, καὶ εἰς ποίαν τῶν ἀλλοιώσεων τούτων ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς ἐν ἔκαστον ἐκείνων τῶν φαινομένων, καὶ ἄνευ τούτου ἐπιστημονικῆ θεωρία δὲν ὑπάρχει· οὐδὲ ἡδύνατο περὶ τούτου νὰ μᾶς φωτίσωσι, διότι τὸ νευρικὸν σύστημα εἶναι τὸ σκοτεινότερον ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης τοῦ σώματος, καὶ τὰ νευρικὰ νοσήματα τὸ σκοτεινότερον ζήτημα τῆς νοσολογίας, ὥστε καὶ ἐνταῦθα ἀντιστοιχεῖν τινα μεταξὺ τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ τῶν φαινομένων τοῦ πνεύματος, ἢ οὐδεὶς ἄρνεῖται, ἐκλαμβάνουσιν ὡς ταυτότητα, καὶ χωρὶς νὰ ἐξετάσωσιν ἐὰν ἡ ψυχικὴ δύναμις ἐπιφέρει τὰς νευρικὰς ἀλλοιώσεις, καθὼς πᾶσα ὕλη τροποποιεῖται ὑπὸ τινος ἐν αὐτῇ δυνάμει, ἀνατρέπουσι τὴν λογικὴν ταύτην τάξιν, καὶ αὐθαιρέτως δογματίζουσιν, ὅτι ἡ δύναμις εἶναι τῶν ἀλλοιώσεων ἀποτέλεσμα.

Ἡ φαντασία ἔχει δύο βαθμοὺς καὶ τρόπον τινα δύο λειτουργίας· καὶ κατὰ μὲν τὸν πρῶτον βαθμὸν οὐδὲν ποιεῖ, ἀλλ' αὐξάνει τὴν ζωρότητα τῶν ἐντυπώσεων, τῶν ἀναμνήσεων, τῶν αἰσθημάτων, καὶ τότε λέγεται εἰκαστικὴ φαντα-

σία, οἷονεὶ παρέχουσα ζωροτέραν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, καὶ αὕτη ὑπάρχει μᾶλλον ἢ ἤττον εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους· μόνον δὲ κατὰ τὸν δεύτερον βαθμὸν ἢ φαντασία εἶναι καὶ λέγεται ποιητικὴ, ὅτε δηλ. δημιουργεῖ τὸ καλόν, καὶ αὕτη εἶναι ἡ καλλιτεχνικὴ λεγομένη δημιουργία.—Κυρίως εἰπεῖν, ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν δημιουργεῖ, καθ' ὅσον οὐδὲν δύναται νὰ προσθέσῃ εἰς τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα τῆς φύσεως, ἀλλὰ δύναται διὰ τῆς ἰδίας ἐνεργείας ν' ἀλλοιώσῃ τὴν τάξιν καθ' ἣν ὑπάρχουσι, νὰ τὰ συνδυάσῃ ἄλλως πως, νὰ τὰ διατυπώσῃ κατ' ἄλλον τύπον, καὶ ἐντεῦθεν οὐ μόνον ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ μόρφωσις, καὶ ἡ βιομηχανικὴ παραγωγή. Καὶ ἐν μὲν τῇ ἐπιστήμῃ ὁ νέος οὗτος συνδυασμὸς γίνεται διὰ τῆς ἀφαιρέσεως, τῆς γενικεύσεως, τῆς κατατάξεως, τῆς ἐξαγωγῆς καὶ ἐπαγωγῆς, ἐξ ὧν, ὡς εἶδομεν, προκύπτει ἡ ἐπιστήμη· ἐν δὲ τῇ βιομηχανίᾳ γίνεται διὰ τῆς διαχωρίσεως ἢ προσεγγίσεως τῶν ὕλικῶν μορίων πρὸς ἄλληλα καὶ διὰ τινος συνδυασμοῦ αὐτῶν κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἐπιστήμης, ἐξ οὗ ἡ παραγωγή χρησιμωτέρων εἰς τὰς ἀνάγκας ἡμῶν προϊόντων· καὶ ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ ὁ νέος οὗτος συνδυασμὸς γίνεται διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν ἐν ἡμῖν αἰσθητῶν, νοερῶν καὶ ἠθικῶν στοιχείων καὶ τῆς συνενώσεως αὐτῶν πρὸς τελειότεραν παράστασιν τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς τάξεως εἰς ἣν ὑπόκειται. Καὶ καθὼς διὰ τῆς βιομηχανίας παράγωμεν τὸ ἄφελμοι ἐπαυξάνοντες τὴν χρησιμότητα τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων, καὶ διὰ τῆς ἐπιστήμης κατανοοῦμεν ἀκριβέστερον τὴν φύσιν καὶ τοὺς νόμους αὐτῆς καὶ ἀνακαλύπτομεν τὸ ἀληθές, παρομοίως διὰ τῆς καλλιτεχνίας ἀναπλάττομεν τρόπον τινα τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ παριστῶμεν ὑπὸ ἐντελέστερον τύπον ποιοῦντες τὸ καλόν. Τί εἶναι λοιπὸν τὸ καλόν; πότε τὰ ἐν τῇ φύσει ὄντα ἢ τὰ ὑπὸ τῆς τέχνης ποιοῦμενα εἶναι καλά;

Προφανῶς, ὅτε ὑπερέχουσι τῶν ἄλλων κατὰ τε τὰ συστατικὰ αὐτῶν στοιχεῖα καὶ τὴν τάξιν εἰς ἣν ὑπόκειται· ὅτε, δηλαδή, παρίστανται τελειότερα τῶν ἄλλων κατὰ τὴν ὑπόστασιν, τὴν μορφήν, τὴν σχέσιν, τὸν τόπον, τὸν χρόνον καὶ τὴν ἔλλογον τάξιν εἰς ἣν πάντα ταῦτα ὑπόκειται, διότι ταῦτα εἶναι, κατὰ τὸν ἡμέτερον ὀρι-

σμὸν, (Ἄρθρ. η') τὰ στοιχεῖα παντὸς ὄντος. Τὸ καλὸν εἶναι λοιπὸν ὑπεροχὴ ὀντότητος εἶτε ὑπάρχουσα ἐν τῇ φύσει, εἶτε ποιουμένη ὑπὸ τῆς τέχνης. Καὶ ἡ ὑπεροχὴ αὕτη διαγιγνώσκεται καὶ ὀρίζεται διὰ τῆς μελέτης αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν στοιχείων τούτων. Τί εἶναι ἡ ὑπόστασις; εἶναι, καθ' ἃ εἶπομεν, ἡ ἐν πᾶσι τοῖς φαινομένοις ὑπολανθάνουσα δύναμις, ἐξ ἧς καὶ δι' ἧς παράγονται. Πότε λοιπὸν εἶναι ὑπέροχος; ὅτε εἶναι ἰσχυροτέρα, δραστηριωτέρα. Παρομοίως, ἡ μορφή εἶναι ὑπέροχος ὅτε ἐκφράζει ἐναργέστερον, ζωηρότερον καὶ πληρέστερον τὴν ἐν αὐτῇ δύναμιν, καὶ ἡ σχέσις ἐπίσης, ὅτε στενώτερον συνδέει τὴν μορφήν πρὸς τὴν ὑπόστασιν συναρμολογούσαν αὐτὰς ἐν ἀδιαχωρίστῳ ἐνότητι πρὸς ἀλλήλας. Πότε ὑπάρχει ὑπεροχὴ κατὰ τὸν τόπον; ὅτε τὰ πληροῦντα αὐτὸν συνέχονται ἀρμονικῶς πρὸς ἄλληλα διὰ τινος ἐν ἴσῃσι καὶ ὁμοίοις ἀντιστοιχίαις, ἢν *συμμετρίαν* ὀνομάζομεν καὶ κατὰ τὸν χρόνον ἐπίσης, ὅτε συνέχονται διὰ τινος ἰσοχρόνου διαδοχῆς ἢ ἤχων ἢ φθόγγων ἐπαναλαμβανομένης περιηδικῶς καὶ ὑπαγομένης εἰς τινὰ ἐνότητα, ὅπερ *ρίθμος* ὀνομάζεται. Τελυταῖον, ἐὰν ἡ τάξις εἶναι ἢ συνδυασμὸς αἰτίων, μέσων καὶ τελῶν, ἢ κατὰ τὸ στοιχεῖον τοῦτο ὑπεροχὴ παρίσταται ὅτε τὰ αἶτια καὶ τὰ τέλη εἶναι ὑψηλοτέρας φύσεως καὶ συναρμολογούνται πρὸς ἄλληλα ἐντελῶς διὰ τῶν προσφορωτέρων μέσων, καὶ τὸ στοιχεῖον τοῦτο τοῦ καλοῦ λέγεται τὸ *ιδεῶδες* ἢ τὸ *ιδανικόν*, ὅπερ δὲν εἶναι ἐπομένως ἢ ἡ *ἐντέλεια* τῆς *ἐλλόγου* τάξεως. Τώρα εἶναι φανερὸν ὅτι ὅπως ἀναπλάσωμεν τὰ ἐν τῇ φύσει κατὰ τὸν τελειότερον τοῦτον τύπον τοῦ καλοῦ ἰδανικεύοντες τὴν πραγματικότητα, πρέπει νὰ ἔχωμεν ἐν ἡμῖν δύναμιν δι' ἧς οὐ μόνον ν' ἀντιλαμβανόμεθα ζωηρότερον τῆς πραγματικότητος εἶτε ἐν τῷ παρόντι εἶτε ἐν τῷ παρελθόντι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, ἀλλὰ καὶ νὰ συλλαμβάνωμεν τάξιν ἐντελεστέραν τῆς ὑπαρχούσης, καὶ αὕτη εἶναι ἡ δύναμις τῆς φαντασίας, ἥτις ὡς ἐκ τούτου φαίνεται ἐνεργοῦσα ὑπὸ τινος θεῖαν ἔμπνευσαν ζωογονοῦσαν πάσας τὰς ἄλλας δυνάμεις καὶ συνενοῦσαν αὐτὰς ἐν τῇ ποιητικῇ μεγαλονοίᾳ, διότι εἶναι ἀναντιρρήτον ὅτι πᾶσαι αἱ δυνάμεις συντελοῦσιν εἰς τὴν ποίησιν τοῦ καλοῦ ἢ συνειδήσεις, ἢ ἀντίληψις, ἢ προσοχὴ, ἢ σύζευξις, ἢ μνήμη, ἢ ἀφαιρέσις, ἢ γενίκευσις καὶ ὑπὲρ πάσας ὁ λόγος ὁ περιέχων τὴν ἐννοίαν τῆς τάξεως καὶ τὴν φαντασίαν, ἥτις συλλαμβάνει αὐτὴν ἐντελεστέραν, καὶ διακρίνει τὴν ἐντέλειαν αὐτῆς ὅπου ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει, ἢ ποιεῖ αὐτὴν διὰ τῆς τέχνης. Καὶ τὴν μὲν εἰκαστικὴν φαντασίαν πολλοὶ ἔχουσι, ὡς εἶπομεν, καὶ πολλοὶ αὐτῆς καταχρῶνται, ἢ δὲ ποιητικὴ εἶναι σπάνιον δῶρον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐξοχὸν προτέρημα δαιμονίων πνευμάτων. Καὶ ποίησις εἶναι πᾶσα τέχνη κα-

λῆ, καὶ ποιητὴς πᾶς καλλιτέχνης, εἶτε ἐγείρων μεγαλοπρεπῆ κτίρια ὡς μνημεῖα τῆς δόξης καὶ τῆς εὐσεβείας τῶν λαῶν, εἶτε παριστῶν διὰ τοῦ λίθου καὶ τῶν χρωμάτων ἀθανάτους εἰκόνας ἡρώων καὶ ἡμιθεῶν, εἶτε ἄδων δι' ἐναρμονίων φθόγγων τὰ τρυφερότερα καὶ ὑψηλότερα αἰσθηματὰ τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας ἢ τὰς καλλονὰς τῆς φύσεως ἢ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ. Τὰ δὲ ἔργα τῆς τέχνης, ἂν καὶ εἶναι τὰ ἐξοχώτερα προϊόντα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, κατὰ διαφορὰν τῶν ἔργων τῆς ἐπιστήμης, εἶναι προσιτὰ εἰς πάντας, καὶ εἰς πάντας ἀποτεινόνται, διὰ τοῦ καλοῦ ἐκφράζουσι τὸ ἀληθές, καὶ ἐμπνεύουσι τὴν ἀγάπην τοῦ ἀγαθοῦ, πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἰδανικεύουσι καὶ ἐξευγενίζουσι, καὶ καθὼς ἐκ πάντων τῶν στοιχείων τῆς ἡμετέρας φύσεως ἀποβρέουσι, ἐπὶ πάντων ἐνεργούσιν, ὡς ὁ καλλιτέχνης εἶναι κατὰ τοῦτο ἀνώτερος τοῦ ἐπιστήμονος, καὶ ἡ καλλιτεχνία ἀποβαίνει ἰσχυρότερος μοχλὸς τῆς προόδου τῶν ἐθνῶν.

Ἐκ τῶν θεμελιωδῶν τούτων ἐννοιοῦν ἐκπηγάζει δλόκληρος φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη, λίαν ἀκύρω *Ἀισθητικὴ* καλουμένη, ὁρθότερον δὲ καὶ ἐλληνικώτερον *Καλολογία*, ἐν ἧ ὁ ὄρισμός τοῦ καλοῦ ἀναπτύσσεται, καὶ τὰ ποικίλα εἶδη αὐτοῦ παραβάλλονται πρὸς ἄλληλα, καὶ ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ ἐξάγεται ἡ διπλῆ χορεία τῶν καλῶν τεχνῶν, τῶν τε ἐν τόπῳ, οἷον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς γλυπτικῆς καὶ τῆς ζωγραφίας, καὶ τῶν ἐν χρόνῳ, οἷον τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ποιήσεως, καὶ ἐπὶ τέλους ἡ θεωρία ἐκάστης τῶν τεχνῶν τούτων ἐκτίθεται καὶ διὰ τῆς ἱστορίας τῶν ἔργων αὐτῶν ἐπαληθεύεται καὶ θεβαιούται. Ἐνταῦθα μόνον τὴν περιφέρειαν καὶ τὰς ἐσωτερικὰς διαιρέσεις τῆς ἐπιστήμης ταύτης προσθέμεθα νὰ διαγράψωμεν, ὡς ἐπράξμεν διὰ τὴν ψυχολογίαν καὶ τὴν λογικὴν, καὶ νομίζομεν ὅτι οὔτε φαντασιοκοποῦμεν οὔτε αὐθαίρετως δογματίζομεν ἐὰν ἐκ τῆς μικρᾶς ταύτης μελέτης συμπεράνωμεν ὡς θετικὸν ὄρισμα θεσπίων ἐπιστημονικῶν ἀρχῶν, ὅτι ὑπάρχει ἐν ἡμῖν ψυχὴ μεταχειριζομένη ὡς ὄργανον τὸ σῶμα καὶ ἔχουσα συνειδήσιν ἐαυτῆς, ὅτι εἶναι μία, ταυτούσιος, αὐτενεργὸς καὶ ἔλλογος, καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου εἶναι προωρισμένη εἰς γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ ποίησιν τοῦ καλοῦ. Καὶ τοιαύτη μὲν εἶναι ἐν κεφαλαίῳ ἡ θεωρία τῆς *ροητικῆς* φύσεως τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, ἐκ ταύτης δὲ προκύπτει καὶ ἡ θεωρία τῆς *πρακτικῆς* αὐτῆς φύσεως, ἥτοι τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας, ἢν θέλομεν ἐκθέσει ἀκολούθως ἀλλὰ πρὶν ὀφείλομεν νὰ ἴδωμεν μέχρι τίνος σπείρου δύναται νὰ φθάσῃ ἡ νόησις, ποῖος εἶναι ὁ ἀνώτατος ὅρος αὐτῆς, τὸ ὕψιστον αὐτῆς ἀντικείμενον, διότι τότε μόνον ἡ θεωρία τῆς νοήσεως εἶναι πλήρης, καὶ δυνάμεθα νὰ κατέλωμεν ἀσφαλῶς εἰς τὴν θεωρίαν τῆς πράξεως.